

Степанов В. В. Синергетична інтерпретація концепту в сучасній лінгвістиці. *Philology in EU Countries and Ukraine at the Modern Stage: conference proceedings* (Румунія, Бая-Маре, 21-22 грудня 2018). Бая-Маре: Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2018. С. 202-206.

СИНЕРГЕТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОНЦЕПТУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Степанов Віталій Валерійович

аспірант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови

Запорізького національного університету

м. Запоріжжя, Україна

Невід’ємним атрибутом життя соціуму постає мова – універсальний засіб комунікації та пізнання. Функціонуючи в суспільстві, вона виступає провідним поширювачем інформації про події та явища світу, що в процесі обмірковування продукує абстрактні ментальні структури, або концепти.

Концепт як об’єкт наукових розвідок неодноразово вивчався фахівцями. Фігуруючи як міждисциплінарне утворення крізь призму психологічного (Д.С. Ліхачов [6, с. 4]), логічного (Н.Д. Арутюнова [2, с. 3–7]), філософського (В.В. Колесов [5, с. 36]), культурологічного (Ю.С. Степанов [11, с. 43]) та інтегративного (С.Х. Ляпін [7, с. 9]) підходів, концепт зазнав перенесення в лінгвістичну царину: з’явилися когнітивний (наприклад, З.Д. Попова та Й.А. Стернін [10, с. 34]) і лінгвокультурний (наприклад, В.І. Карасик та Г.Г. Слишкін [4, с. 75–80]) підходи до трактування його природи. Утім, як і в міждисциплінарному, так і в суто лінгвістичному ракурсах концепт залишається структурною формацією, яка є не чим іншим як системою.

Сьогодні термін «система» нерідко розуміється не лише як взаємопов’язана сукупність компонентів, але і як самоорганізоване єдине ціле, що вивчається окремою наукою – синергетикою. Запропонований німецьким фізиком Г. Хакеном для опису лазерного випромінювання і проектування самоорганізації макроскопічних структур на природні й соціальні системи [14, с. 1–52], цей термін згодом поширився в міждисциплінарній площині для вивчення будь-яких самоорганізованих систем. Не є виключенням і лінгвістика: самоорганізація мови також піддавалася дослідженням (наприклад, вивчалася

синергія дискурсу загалом (Л.С. Піхтовнікова [9, с. 88–102]) та окремих типів дискурсу зокрема: байки (Л.С. Піхтовнікова і О.М. Гончарук [8, с. 236–245]), афоризму (О.А. Анастасьєва [1, с. 315–319]) тощо. Водночас, висвітлювалася і самоорганізація концептів у дискурсі (зокрема, концепту ЕМПАТІЯ: Н.В. Таценко [12]). Однак, доволі релевантним для широкої аудиторії є питання, як концепт у загальних рисах інтерпретується з позицій синергетики та яким чином її категорійно-поняттєвий і методологічний апарат може знайти своє універсальне практичне втілення під час вивчення концепту як саморегульованої системи. У цьому полягає **актуальність дослідження**.

Об'єкт дослідження – концепт, **предмет дослідження** – проектування синергетичного апарату на розгляд концепту як саморегульованої системи.

Мета дослідження – репрезентувати теоретичну базу для перспективи досліджень будь-яких концептів у синергетичному аспекті. Для досягнення мети вважаємо за необхідне виконати такі **завдання**: 1) розглянути традиційні лінгвістичні погляди на концепт; 2) зазначити базові поняття синергетики; 3) спроектувати синергетичний апарат на концептуальну площину досліджень.

Як зазначалося нами вище, концепт із міждисциплінарного фокусу перейшов у лінгвістичний, отримавши два підходи до його розуміння – когнітивний та лінгвокультурний. Когнітивний підхід (А.П. Бабушкін, М.М. Болдирєв, О.С. Кубрякова, З.Д. Попова, Й.А. Стернін) розуміє концепт як дискретне ментальне структурно упорядковане утворення людського мислення, що відображає інформацію про предмет або явище, а також інтерпретацію та відношення до них [10, с. 34]. Лінгвокультурний підхід (Н.Д. Арутюнова, А. Вежбицька, С.В. Воркачов, В.І. Карасик, М.В. Піменова, Г.Г. Слишкін, Ю.С. Степанов) визначає концепт як елемент свідомості та культури одночасно із характерною оцінкою для певної спільноти [4, с. 75–80].

На наш погляд, системну структурність концепту краще подає когнітивний підхід, а тому ми підтримуємо саме такий погляд на розуміння концепту.

Системність концепту актуалізує залучення синергетичного апарату до інтерпретації його природи. Описуючи існування саморегульованої системи як чергування періодичних фаз її статичного та динамічного функціонування, методологія синергетики визначає сім принципів існування системи: два принципи буття (статичне функціонування) – гомеостатичність та ієрархічність, а також п'ять принципів становлення (динамічне функціонування) – нелінійність, нестійкість, відкритість, динамічна ієрархічність, спостережливість [3, с. 78–80]. Іншими словами, статична фаза визначає порядок в системі концепту, а динамічна фаза свідчить про її оновлення та встановлення в ній нового порядку.

Серед наведених принципів найбільше значення для самоорганізації системи мають відкритість та нелінійність, що визначають її активну взаємодію із зовнішнім середовищем, унаслідок чого результат впливу на систему не пропорційний силі впливу [12, с. 87]. Відтак, концепт ідентифікується як відкрита нелінійна система.

Концепт у якості самоорганізованої системи здатний еволюціонувати, і цей процес обумовлений дією певного набору параметрів, що сприяють урівноваженню або дисбалансу системи (атрактори та репелери). Їх контакт спричиняє поляризацію системи, тобто її можливу альтернативну поведінку, унаслідок чого виникають флуктуації (випадкові хаотичні коливання), котрі призводять до біфуркації («аварійного стану», коли система або руйнується, або оновлюється). Опираючись руйнуванню, система відсіює ресурси у зовнішнє середовище (дисипація) і водночас завантажує елементи ззовні, що сприяє її упорядкуванню. Як наслідок, система виходить на новий етап еволюції, а механізм її саморозвитку запускається знову [12, с. 88–92].

Важливим у інтерпретації існування концепту як самоорганізованої системи є розуміння його системної рівневої ієрархії. Так, виокремлюються сім рівнів декомпозиції концепту (тілесний, нервовий, перцептивно-емоційний, концептуально-категоризувальний, мовний, дискурсивний, соціокультурний) [13, с. 77–78], які обумовлюють його функціонування у сучасному соціумі.

Серед них перші п'ять рівнів передбачають власне формування концептів, а останні два – трансфер концептів.

Говорячи про формування та трансфер концептів зокрема, а також про концепт як самоорганізовану систему загалом, варто зазначити про його «життєвий цикл», який передбачає і утворення концепту, і його розвиток. Лаконічну модель такого циклу пропонує Н.В. Таценко, нараховуючи п'ять відповідних етапів [13, с. 79–82]: 1) створення концепту; 2) рівновага концепту з дискурсивним середовищем; 3) слабка рівновага концепту з дискурсивним середовищем; 4) відсутність рівноваги концепту з дискурсивним середовищем; 5) деградація або перетворення концепту. Основна суть цих етапів зводиться до того, що [13, с. 79–82]:

1) на першому етапі відбувається формування концепту за допомогою когнітивних механізмів: укорінення, абстрагування (схематизації), категоризації, композиції, символізації;

2) на другому етапі створений концепт стійкий структурно та функціонально у дискурсі;

3) на третьому етапі концепт стійкий функціонально, але нестійкий структурно у дискурсі;

4) на четвертому етапі у системі концепту виникають біфуркації;

5) на п'ятому етапі концепт або розпадається, або переходить у концептуальну структуру з новими функціональними можливостями, і його життєвий цикл повторюється знову.

Вищезгадані твердження про концепт як самоорганізовану систему вже знаходили свою практичну реалізацію: наприклад, у когнітивно-синергетичному аспекті досліджувався концепт ЕМПАТІЯ [12]. Відтак, синергетичний погляд на концепт є досить актуальним, що відкриває широкі перспективи для нашого майбутнього дослідження концепту ПОЛІТИКА як самоорганізованої системи.

Література:

1. Анастасьєва О.А. Синергетический аспект исследования англоязычного афоризма // Синергетика в филологических исследованиях : монография / под общ. ред. проф. Л.С. Пихтовниковой. Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2015. С. 315–319.
2. Арутюнова Н.Д. Введение // Логический анализ языка. Ментальные действия : монография / под ред. Н.Д. Арутюновой, Н.К. Рябцевой. Москва : Наука, 1993. С. 3–7.
3. Аршинов В.И., Буданов В.Г. Когнитивные основания синергетики // Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве. Москва : Прогресс-Традиция, 2002. С. 67–109.
4. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: сб. науч. тр. / под ред. И.А. Стернина. Воронеж: ВГУ, 2001. С. 75–80.
5. Колесов В.В. Концепт культуры: образ, понятие, символ // Вестник СПбГУ. Серия 2. 1992. Том 3. №16. С. 30–40.
6. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка // Известия РАН. Серия: литература и язык. 1993. Том 52. №1. С. 3–9.
7. Ляпин С.Х. Концептология: к становлению подхода // Концепты. Научные труды Центрконцепта. Выпуск 1. 1997. С. 11–35.
8. Пихтовнікова Л.С., Гончарук О.М. Дискурс байки у синергетичному аспекті (на матеріалі англомовної прозової байки) // Синергетика в филологических исследованиях : монография / под общ. ред. проф. Л.С. Пихтовниковой. Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2015. С. 236–245.
9. Пихтовнікова Л.С. Самоорганизация дискурса и отдельных типов дискурса // Синергетика в филологических исследованиях : монография / под общ. ред. проф. Л.С. Пихтовниковой. Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2015. С. 88–102.
10. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ : Восток – Запад, 2007. 314 с.

11. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. Москва : Академический Проект, 2001. 990 с.
12. Таценко Н.В. Емпатія в сучасному англомовному дискурсі: когнітивно-синергетичний вимір : дис. ... доктора філол. наук: 10.02.04. Харків, 2018. 460 с.
13. Таценко Н.В. Концепт у царині лінгвосинергетики: рівнева декомпозиція й циклічна адаптивна системність // Концепты и контрасты : кол. монография / под ред. Н.В. Петлюченко. Одесса : Издательский дом «Гельветика», 2017в. С. 76–83 (Серия «Одесские студии по лингвистике и социальным наукам»).
14. Haken H. Information and self-organization: a macroscopic approach to complex systems. 2nd ed. Berlin : Springer, 2000. 222 p.